

Život, djelovanje i filozofija Josipa Stadlera

Kata Lamešić*

kata.lamesic@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0025-0670>

<https://doi.org/10.31192/np.18.1.12>

UDK: 1Stadler, J.

27-722.52Stadler, J.

Pregledni članak / Review

Primljeno: 10. prosinca 2019.

Prihvaćeno: 10. siječnja 2020.

U članku se opisuje nacrt života, društvenog, kulturnog i političkog djelovanja te filozofije prvoga vrhbosanskoga nadbiskupa i neoskolastičkoga filozofa Josipa Stadlera (1843-1918). U prvom su dijelu važni biografski podatci iz Stadlerova života. U drugome se dijelu ističe Stadlerov značajan doprinos u društvenom, kulturnom i političkom području u Bosni i Hercegovini (BiH). Na temelju Stadlerovih filozofskih djela, u trećem se dijelu donosi nacrt Stadlerove neoskolastičke filozofije: spoznajna, ontološka, kozmologijska, teodicejska, psihologijsko-antropološka i etička tematika. Na kraju se ukratko ističe neistraženu, finalističku dimenziju Stadlerove filozofije, koja je postojala u njegovu životu i djelovanju.

Ključne riječi: društveno-kulturno i političko djelovanje Josipa Stadlera, filozofija i život Josipa Stadlera.

Uvod

Analizirajući život, društveno i kulturno-političko djelovanje te filozofiju Josipa Stadlera suočeni smo s iznimnom osobom. Za Stadlera bi se moglo reći da je bio graditelj temelja na svim područjima svojega djelovanja. To se osobito odnosi na njegov profesorski, znanstveni i filozofski rad, u kojem je stvarao nacрте filozofskih traktata i gradio hrvatsku filozofijsku terminologiju. Nastavak djelovanja na čvrstim temeljima neoskolastičke filozofije očit je u njegovoj službi prvog vrhbosanskog nadbiskupa prosvjećivanjem, poučavanjem i odganjanjem puka.

---

* Dr. sc. Kata Lamešić, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet filozofije i religijskih znanosti; Jordanovac 110, HR-10000 Zagreb.

1. Život Josipa Stadlera

Josip Stadler¹ djetinjstvo provodi u rodnom Brodu te, ostavši veoma rano bez roditelja, biva smješten u požeški isusovački kolegij, sada sjedište Požeške biskupije.² Gimnaziju je pohađao u Požegi i u Zagrebu. U Rimu je postao dvostruki doktor: iz filozofije 1865., a iz teologije 1869. godine. Stadler je odgojen u crkvenim zavodima,³ za vrijeme školovanja u Rimu stanovao je u glasovitom kolegiju *Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum*, a doktorirao je na *Pontificia Università Gregoriana*. Stadler je dakle isusovački đak, a što nije bilo beznačajno za njegovo nadbiskupsko imenovanje. Nakon stjecanja filozofske i teološke izobrazbe u Rimu predaje na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu⁴ ostavljajući važna pisana djela u kojima se stvarala filozofijska terminologija na hrvatskom jeziku. Za vrijeme profesorskoga djelovanja u dva navrata izabran je za dekana na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a imenovan je i vrhbosanskim nadbiskupom 1881. godine. Obnašajući tu službu od 1881. do 1918. godine dao je velik doprinos razvoju BiH, osobito na kulturnom, socijalnom, političkom te na znanstvenom području kao filozof i teolog. Preminuo je u Sarajevu 1918. godine.

2. Djelovanje Josipa Stadlera

Ubrzo po povratku iz Rima⁵ Stadler predaje teologiju i filozofiju na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu od 1869. do 1881. godine. Kao profesor šalje studente na studij u Rim.⁶ J. Baloban značajnima smatra dvije Stadlerove djelatnosti u Zagrebačkoj nadbiskupiji: izdavačku djelatnost i podizanje Dječaćkoga sjemeništa u Zagrebu.⁷ Za vrijeme drugoga dekanskog mandata imenovan je za

¹ Usp. Pavo JURISČIĆ (ur.), *Josip Stadler – Život i djelo. Zbornik radova međunarodnih znanstvenih skupova o dr. Josipu Stadleru, održanih od 21. do 24. rujna 1998. u Sarajevu i 12. studenoga 1998. u Zagrebu prigodom 80. obljetnice smrti prvoga vrhbosanskoga nadbiskupa*, Sarajevo, Vrhbosanska katolička teologija, 1999; Ivan ŠESTAK, *Hrvatski neoskolastički priručnici filozofije o čovjeku*, u: *isti, Prilozi filozofiji o čovjeku*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, 2011, 147-174; o J. Stadleru vidi 148-150; usp. Marko JOSIPOVIĆ, *Pojam i pregled razvoja neoskolastike, Filozofska istraživanja*, 14 (1994) 2-3, 448-451.

² Usp. Zoran GRIJAK, *Porijeklo, djetinjstvo i školovanje Josipa Stadlera*, u: Jurišić (ur.), *Josip Stadler – Život i djelo...*, 45-71.

³ Usp. *isto*, 70.

⁴ Usp. Josip BALOBAN, *Josip Stadler, svećenik i profesor zagrebačke nadbiskupije*, u: Jurišić (ur.), *Josip Stadler...*, 73-91.

⁵ Usp. *isto*, 74-76.

⁶ Usp. *isto*, 84-85.

⁷ Usp. *isto*, 86-88.

vrhbosanskoga nadbiskupa,⁸ čime počinje njegovo sarajevsko razdoblje i obnova crkvene hijerarhije u BiH.⁹

Stadler je kao nadbiskup proveo vrijeme od imenovanja 1881. do smrti u Sarajevu 1918. godine.¹⁰ U povijesnim okvirima austro-ugarske vlasti Stadler će pri obnovi redovite crkvene hijerarhije imati tešku zadaću balansiranja odnosa prema muslimanima i pravoslavcima, s jedne strane, te prema franjevcima, s druge strane.¹¹ »Franjevačka afera« završila je raspodjelom župa (pola-pola) 1883. godine, iako su franjevci smatrali čitav vjerski puk svojim »vlasništvom«.¹² Druga u nizu je »svetojeronimska afera«,¹³ a odnosi se na gostinjac (zavod) sv. Jeronima ustanovljen u Rimu 1453. godine i naslovljen slavenski ili ilirski, a povijesno hrvatski. Nadbiskup Stadler predložio je Svetoj Stolici 1891. da se zavod nazove hrvatskim imenom (*Collegium Croaticum*) što je izazvalo buru negodovanja i diplomatskih reakcija. Promemorijom u audijenciji kod pape Leona XIII. 1902. godine Stadler je još jednom podsjetio na važnost imena hrvatski, ali pokušaj nije uspio, nego se čak kasnije morao ispričati papi što je naveo da se nije smjelo popustiti austro-ugarskoj i crnogorskoj diplomaciji. Zavod je, prisjetimo se, tek 1971. godine dobio naziv »hrvatski«.

O Stadleru se proširilo mišljenje da je postavljen od strane austro-ugarske politike,¹⁴ da je njen poslušnik, tj. »austrijski čovjek« u negativnom smislu.¹⁵ Za bolje razumijevanje takvog mišljenja treba sagledati austro-ugarsku politiku na vjerskom području. Naime, svim stanovnicima BiH bila je zajamčena sloboda vjere. Ipak, pravoslavni i muslimani u Austro-Ugarskoj imali su vrlo široku vjersku autonomiju s nacionalnim i kulturnim pravima, dok katolici takvu autonomiju nisu imali. Poseban ugovor Austrije s Vatikanom određivao je njihov odnos, a jamčio je, uz ostalo, i pravo sudjelovanja u imenovanju biskupa. U tom smislu postojao je i utjecaj Austrije na Katoličku crkvu, a time i na Stadlera kao »austrijskog čovjeka«.¹⁶ No, suprotno tome govori činjenica da je austro-ugarska vlast u nekoliko navrata htjela Stadlera maknuti, osobito zbog njegova protivljenja prijelazu nekatolika u Katoličku crkvu. Katolištvo je u vremenu austro-ugarske vlasti napredovalo u odnosu na turska vremena, a tome je pridonijela gradnja katedrale i bogoslovije, travničke gimnazije, velikog broja crkava, samostana i drugih crkvenih ustanova. No, to se može uočiti i kod drugih konfesija u BiH. Katoličkoj crkvi država nije davala značajan doprinos u tome, nego su te ustanove najvećim dijelom izgrađene darovima vjernika, a

⁸ Usp. Tomo KNEŽEVIĆ, Stadler, vrhbosanski nadbiskup: imenovanje i intronizacija, u: Jurišić (ur.), *Josip Stadler...*, 93-107.

⁹ Usp. *isto*, 102-106.

¹⁰ Usp. Ratko PERIĆ, Nadbiskup Stadler i Sveta Stolica, u: Jurišić (ur.), *Josip Stadler...*, 109-128.

¹¹ Usp. *isto*, 110.

¹² Usp. *isto*, 110-116.

¹³ Usp. *isto*, 116-119.

¹⁴ Usp. Franjo TOPIĆ, Stadler i politika, u: Jurišić (ur.), *Josip Stadler – Život i djelo...*, 285-293.

¹⁵ Usp. *isto*, 285-286.

¹⁶ *Isto*, 286-287.

neki su, poput A. Žagara, čak skloni reći da je austrijska vlast, iako katolička, vjeru koristila jedino u političke svrhe.¹⁷

»Politička afera« nadbiskupa Stadlera, tiče se odnosa prema muslimanima.¹⁸ S obzirom na to pitanje, važan događaj bio je blagoslov zastave *Hrvatskog pjevačkog društva »Trebević«*. Stadler je smatrao da obred blagoslova treba biti katolički, a vodstvo društva da treba imati obzira prema članovima muslimanima.¹⁹ Riječ je, zatim, o događajima oko utemeljenja *Hrvatske narodne zajednice* (HNZ) u Docu 1906. godine. Odbor od šestorice laika iznio je program s dvije središnje ideje: težnja sjedinjenja BiH s Hrvatskom u okviru habsburške monarhije, te da HNZ bude samo jedna hrvatska organizacija. HNZ koju je austro-ugarska vlast odobrila, predstavila se kao gospodarska i prosvjetna organizacija. U toj verziji, HNZ se nije navodila kao politička organizacija, iako će to kasnije biti.²⁰ Druga verzija, koju je središnji odbor HNZ predstavio nadbiskupu Stadleru da ga se zavara, imala je dodatak da se organizacija temelji na stajalištu katoličke vjere. Uvidjevši to, Stadler ne odobrava svećenicima sudjelovanje u HNZ. Naime, u HNZ su bili i franjevci koji traže odvajanje vjere i politike, ali i muslimani. Nadbiskup je smatrao da bi muslimani trebali osnovati svoju zajednicu.

Nakon obećanja vodstva HNZ Stadleru da će napraviti tražene izmjene, 1908. godine on preporučuje da se Hrvati učlanjuju u HNZ i kasnije inzistira na tim obećanim izmjenama koje uvažavaju katoličku vjeru i kler. Ipak, navedene izmjene nisu provedene tako da 1910. godine nadbiskup Stadler osniva *Hrvatsku katoličku udrugu* (HKU) koja bi sjedinila sve hrvatske pokrajine u okviru habsburške carevine. Stadler pritom zabranjuje franjevcima učlanjivanje u HNZ preporučujući novu udrugu. Na izborima za Sabor BiH 1910. HNZ osvaja 11 mjesta, a HKU samo 5, od ukupno 16 mjesta predviđenih za katolike. Nakon audijencije obiju zajednica kod pape 1910., papinski delegat riješio je problem u korist Stadlera koji potom diže kaznu s HNZ.²¹ Uz sve to, Stadlerovu političkom životu pripada i njegovo protivljenje jugoslavenskoj ideji, u čemu je među biskupima toga vremena bio usamljen.²²

Ipak, napadi na Stadlera se nastavljaju u obliku »moralne afere«²³ koja se odnosi na pismo nekih franjevacu papi o navodnim pričama o Stadlerovoj nezakonitoj djeci. Krajem 1913. godine Stadler piše o tome papinu delegatu koji ga uvjerava da se navedenim klevetama nepouzdanih svjedoka nije pridavala pozornost. Ubrzo potom izbija Prvi svjetski rat 1914. godine, na čijem kraju 1918. u Sarajevu umire nadbiskup Stadler.

¹⁷ Usp. isto, 287-288.

¹⁸ Usp. Perić, *Nadbiskup Stadler i Sveta Stolica...*, 119-123.

¹⁹ Usp. Topić, *Stadler i politika...*, 288-289.

²⁰ Usp. isto, 290.

²¹ Usp. isto, 290-292.

²² Usp. isto, 293.

²³ Usp. Perić, *Nadbiskup Stadler i Sveta Stolica...*, 123-128.

Proučavajući burne, ali i plodne etape djelovanja J. Stadlera, nameće se pitanje o njegovu uporištu u tim neprestanim udarima. U potrazi za odgovorom slijedi analiza njegova znanstvenog, filozofskog promišljanja neoskolastičkog usmjerenja s pretpostavkom da su Stadleru ta temeljna načela bila čvrsta uporišta i jasne smjernice života.

3. Filozofija Josipa Stadlera

3.1. Temeljna obilježja Stadlerove filozofije

Po povratku iz Rima, kao doktor filozofije i teologije, profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i plodan filozofski pisac, Stadler promiče ideje neoskolastičkog pokreta, koji je inicirao papa Leon XIII. enciklikom *Aeterni Patris* (1879).²⁴ Što se tiče njegovih filozofskih radova²⁵ najznačajniji je niz iz svih filozofskih disciplina nazvan *Filosofija*.²⁶

Stadlerova je filozofija²⁷ smještena u okvir katoličke reakcije na modernizam i liberalizam.²⁸ Stadlerov »antimodernizam«²⁹ očituje se na teologijskom, političkom i filozofijskom području. Modernistički nauk Stadler povezuje s Kantom koji ističe da do »stvari o sebi« ne možemo doprijeti vlastitim umom prekoračujući granice iskustva,³⁰ dok Stadler i neoskolastici smatraju da naš um može doprijeti do biti stvari. Agnostički stav modernista lišava čovjeka

²⁴ Pojam »neoskolastika« vidi u Ivan MACAN, *Neoskolastika u Hrvatskoj od 1874. do 1945.*, u: Pavo BARIŠIĆ (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Zagreb, Institut za filozofiju, 2000, 332-333; Kata LAMEŠIĆ, *Skolastička filozofija – prava filozofija?, Recepcija skolastike kod Franje Šanca*, u: Ivan ŠESTAK i dr. (ur.), *Prilozi o hrvatskoj neoskolastici*, Zagreb, FTI DI, 2014, 35-36. Za neoskolastički pokret vidi LAV XIII, *Aeterni Patris. Jedinorođeni Sin Vječnoga Oca. Okružnica Njegove Svetosti pape Lava XIII.*, u: Jacques MARITAIN, *Andeoski naučitelj*, Zagreb, Zadruga Eneagram, 2011, 177-202; Kata LAMEŠIĆ, *Uloga finalnosti u shvaćanju bitka kod hrvatskih neoskolastika*, doktorski rad, Zagreb, Fakultet filozofije i religijskih znanosti, 2018, 62-65.

²⁵ Usp. Marko JOSIPOVIĆ, *Stadlerova metafizička ontologija. Pogovor*, u: Željko PAVIĆ (ur.), Josip STADLER, *Opća metafizika ili ontologija*, Zagreb, Naklada Breza, 2004, 173-207; detaljnije o Stadlerovim filozofskim radovima vidi *isto*, 179-183.

²⁶ Vidi Josip STADLER, *Filosofija*, Sarajevo, Naklada Kaptol vrhbosanski – vlastita naklada, 1904-1915: *Logika, Dijalektika*, sv. I., Sarajevo, 1904; *Logika, Kritika ili noetika*, sv. II., Sarajevo, 1905; *Opća metafizika ili ontologija*, sv. III., Sarajevo, 1907; *Kosmologija*, sv. IV., Sarajevo, 1909; *Psihologija*, sv. V., Sarajevo, 1910; *Naravno bogoslovlje*, sv. VI., Sarajevo, 1915. *Logika* i *Psihologija* su najprije napisane 1871. godine, a kasnije su izmijenjene i proširene, dok *Etika* koju je, kako navodi, napisao, nije pronađena (vidi Josipović, *Stadlerova metafizička...*, 182, bilj. 25).

²⁷ Usp. Lamešić, *Uloga finalnosti...*, 65-69.

²⁸ Usp. Željko PAVIĆ, *Između tradicionalizma i modernizma, Metodologijski i duhovno-povijesni okvir Stadlerova filozofiranja*, u: Jurišić (ur.), *Josip Stadler...*, 667-690.

²⁹ Usp. Pavić, *Između tradicionalizma...*, 682-689.

³⁰ Usp. Stadler, *Naravno bogoslovlje...*, 11-12.

smisla egzistencije i konačne svrhe.³¹ Stadler spoznaju utemeljuje na analogiji bitka, tj. na aposteriornoj spoznaji Boga kao prvog uzroka bića.³² Na liniji Tomina kritičkog realizma on na temelju objektivne očevidnosti nastoji doći do suda.³³ Prema Stadleru, naša spoznaja vodi prema djelovanju, između ostaloga i političkom, koje se treba oslanjati na nepromjenjive istine i vrijednosti za koje jamči i Crkva u težnji prema kreposnom društvu.

Stadlera na promišljanje potiče materijalistički duh njegova vremena i površni pozitivistički pristup znanosti.³⁴ Nasuprot Kantu, on smatra da naravno težimo spoznati »bistvo, uzrok i svrhu«,³⁵ a ne samo pojavu stvari. Njegov niz *Filosofija* je prijevod s latinskoga, prerada i dopuna djela profesora S. Tongiorgioa,³⁶ praćena teškoćama stvaranja filozofijske terminologije.³⁷ Pišući sveske niza *Filosofija* Stadler navodi, pomažući se pritom prijevodima A. Bauera,³⁸ nekoliko stotina filozofijskih termina na hrvatskom jeziku, a za što kasniji kritičari oba pisca pohvaljuju zbog ljepote i čistoće jezika u služenju hrvatskim izrazima.³⁹ Time je Stadler svrstan među velikane stvaranja hrvatskog filozofijskog pojmovlja,⁴⁰ iako sebe nije smatrao izvornim misliocem.⁴¹

Stadler kao neoskolastički filozof⁴² prati djela istaknutih europskih neoskolastika.⁴³ Noseći stupovi neoskolastičke filozofije su: objektivnost spoznaje, mogućnost metafizike, spoznatljivost Boga kao prvog uzroka i konačne svrhe svega, duša kao supstancijalna forma tijela te ontološki temelj čudorednosti.⁴⁴

Stadlerovi filozofijski radovi⁴⁵ nastaju u razdoblju njegova predavanja na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Za vrijeme nadbiskupske službe slijedi Stadlerova »filozofska šutnja«, a prekinuta je izdavanjem niza *Filosofija*. Uz to treba navesti dva sveska fundamentalne teologije na latinskome jeziku,⁴⁶ prijevoda i

³¹ Usp. *isto*, 12-14.

³² Usp. *isto*, 19-21.

³³ Usp. Pavić, *Između tradicionalizma...*, 688.

³⁴ Usp. J. STADLER, *Dijalektika*, 1-3; o svrsi i izvorima filozofije J. Stadlera vidi Josipović, *Stadlerova metafizička...*, 183-187.

³⁵ Stadler, *Opća metafizika ili ontologija...*, 20.

³⁶ Usp. Josipović, *Stadlerova metafizička...*, 179, bilj. 16.

³⁷ Usp. Franjo ZENKO, *Hrvatska filozofijska terminologija nadbiskupa Stadlera*, u: Jurišić (ur.), *Josip Stadler...*, 723-733.

³⁸ Usp. Zenko, *Hrvatska filozofijska terminologija...*, 724-725.

³⁹ Usp. Marija BRIDA, *Naša filozofska terminologija na prijelomu stoljeća i Bazalin udio*, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 14 (1988) 1-2, 161-162.

⁴⁰ Marko JOSIPOVIĆ, *Pregled skolastičke filozofske tradicije u BiH*, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 20 (1994) 1-2, 349-373.

⁴¹ Usp. Zenko, *Hrvatska filozofijska terminologija...*, 731.

⁴² Usp. Marko JOSIPOVIĆ, *Josip Stadler – neoskolastički filozof*, u: JURISIĆ (ur.), *Josip Stadler...*, 691-722.

⁴³ Vidi *isto*, 186, bilj. 38.

⁴⁴ Usp. *isto*, 693.

⁴⁵ Usp. *isto*, 695-697.

⁴⁶ Usp. STADLER, *Theologia fundamentalis. Tractatus de vera religione, de vera Christi Ecclesia et de Romano pontifice complectens*, Zagabriae, Ex Typographia Albrechtiana, 1880; *isti*,

komentara četiriju evanđelja i *Djela apostolskih*,⁴⁷ zbog čega ga A. Heinz priznaje istinskim znanstvenikom na polju filozofije i teologije.⁴⁸

3.2. Spoznajni problem u filozofiji J. Stadlera

Filozofija kao »ljubav prema mudrosti«⁴⁹ vodi spoznaji zadnjih razloga stvari: bistvo, fizički zakoni, duša, Bog, pravilno suđenje uma, pravila poštenja djelovanja, a to odgovara podjeli ne samo skolastičke, odnosno neoskolastičke, nego i Stadlerove filozofije.⁵⁰ U spoznajnom problemu⁵¹ um se, u potrazi za sigurnom, istinitom i objektivnom vrijednošću spoznaje,⁵² upušta u spoznaju radi, tvrdi Stadler za razliku od Kanta, spoznavanja predmeta kakvi su u sebi.⁵³ Stadler isključuje skepticizam⁵⁴ polazeći od prvotnih, očevidnih istina, kao što je primjerice »vlastita eksistencija«.⁵⁵ Suprotno Fichteu i Berkeleyu⁵⁶ Stadler brani ontološku i objektivnu vrijednost spoznaje jer ideje nisu tek idealni oblici, nego uviđamo da je stvar upravo onakva u sebi kakvom je spoznajemo, ima svoju objektivnu vrijednost neovisno o našoj spoznaji. Ideje su, prema Stadleru, most između subjekta i predmeta.⁵⁷ On zastupa umjereni realizam smatrajući da um izlučuje iz pojedinačne stvari njene bitne oznake bez individualnih određenja oblikujući pojam koji čini »bistvo« stvari.⁵⁸ Stadler se time dakle suprotstavlja nauku o urođenim idejama, idealizmu, empirizmu i ontologizmu. U *Psihologiji*,⁵⁹ govoreći o duševnim moćima, on tvrdi da Bog nije jedini izvor ideja, nego su to i subjekt i objekt i njihov odnos. Preko osjeta tvorni razum izdvaja »idejalno« bistvo iz materijalne stvari posredujući ga trpnom razumu.⁶⁰

Theologia fundamentalis. Tractatus de traditione, Scriptura et analysi fidei complectens, Sarajevii, Ex Typographia Spindleriana et Loeschneriana, 1884.

⁴⁷ Josip STADLER, *Sveto evanđelje po Mateju*, Sarajevo, 1895; *Isti, Sveto evanđelje po Marku*, Sarajevo, 1896; *Isti, Sveto evanđelje po Luki*, Sarajevo, 1899; *Isti, Sveto evanđelje po Ivanu*, Sarajevo, 1902; *Isti, Djela Apostolska od svetoga Luke*, Sarajevo, 1907.

⁴⁸ Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 696-697.

⁴⁹ Usp. Stadler, *Dijalektika...*, 3.

⁵⁰ Usp. *isto*, 6-8; Josipović, *Stadlerova metafizička...*, 186; Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 699-700.

⁵¹ Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 700-703.

⁵² Usp. Stadler, *Kritika ili noetika...*, 33-34.

⁵³ Usp. *isto*, 1.

⁵⁴ Usp. *isto*, 34-40, 46-47.

⁵⁵ Usp. *isto*, 40-45.

⁵⁶ Usp. *isto*, 59-66.

⁵⁷ Usp. *isto*, 85-87.

⁵⁸ Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 701-702.

⁵⁹ Usp. Stadler, *Psihologija...*, 158-237.

⁶⁰ Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 702.

3.3. Ontologija Josipa Stadlera

Um se ne zaustavlja tek na osjetilnoj stvarnosti, navodi Stadler u *Ontologiji*,⁶¹ nego je i nadilazi prelazeći s fizičke na metafizičku zbilju, dohvaća ono nadosjetno, »nadosjetne stvari, koje naš um po sebi može shvatiti.«⁶² To znači da »naš um ne miruje dok ne sazna što su stvari, odakle su i u koju svrhu.«⁶³ Ontologija se bavi bićem kao bićem, onim *biti* u samoj stvari te je temeljna znanost o biću i njegovim svojstvima, kategorijama, uzrocima i savršenostima.⁶⁴ Biće kao ono što jest, ima svoju »eksistenciju«, ono je sve ono što opstoji, ono *biti* bića.⁶⁵ Pojam bića se shvaća pomoću analogije, uz sličnost i razliku u određenju toga pojma, a osobito kada je riječ o biću od drugoga (stvorenju) i biću o sebi (Bogu).⁶⁶ Temeljni sadržaj⁶⁷ bića je njegovo »bistvo«, po čemu ono jest to što jest, a odgovara na pitanje što je stvar, njegovo štoštvo, tj. forma stvari,⁶⁸ ono što određuje vlastitosti bića⁶⁹ i narav kao princip djelovanja,⁷⁰ a »svako biće ima svoje bistvo.«⁷¹ S obzirom na razliku između »bistva« i »eksistencije«⁷² Stadler, slijedeći Tomu, koristi nauk o »moći« i »činu«. U tom smislu, »jedini Bog ima bitisanje neprimljeno i jedini on jest čisti čin«, a sva se stvorenja »gledom na biće sastoje od moći i čina«⁷³ te im je moć bistvo, a čin »eksistencija«. Jedini Bog ima opstojanje iz vlastitog bistva te mu je vlastita »eksistencija«, dok sva druga bića opstojnost primaju od Boga, njegovom moći i »djelnici« su njegove »eksistencije«. Da bi pojasnio odnos bistva i »eksistencije« Stadler prelazi na nauk o različitim stanjima bića: činu i moći⁷⁴ na liniji Aristotela, Tome Akvinskoga kao i svojih rimskih profesora.⁷⁵ Stadler tvrdi: »Čin (ἐνέργεια) znači samu eksistenciju stvari; (...) da jest, kad zbilja opstoji, a ne samo u moći; jer je eksistencija ostvarenje mogućnosti.«⁷⁶

Pritom razlikuje čin (*actus*) kao prvi čin (*actus primus*) – »eksistenciju«, što daje biću prvu stvarnost te drugi čin (*actus secundus*), djelovanje koje biću daje zadnju savršenost. »Moć (δύναμις)«, nastavlja Stadler, »ukoliko je u oprjeci sa

⁶¹ Usp. Stadler, *Opća metafisika ili ontologija...*, 1-4. Analizu Stadlerove *Ontologije* pod vidikom finalnosti detaljnije vidi u: Lamešić, *Uloga finalnosti u shvaćanju bitka...*, 69-83.

⁶² Stadler, *Opća metafisika ili ontologija...*, 5.

⁶³ *Isto*, 4.

⁶⁴ Usp. Stadler, *Opća metafisika ili ontologija...*, 5-6; Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 703-712.

⁶⁵ Usp. *isto*, 14-19.

⁶⁶ Usp. *isto*, 20-28.

⁶⁷ Usp. *isto*, 47-68.

⁶⁸ Usp. *isto*, 49.

⁶⁹ Usp. *isto*, 51.

⁷⁰ Usp. *isto*, 52.

⁷¹ *Isto*, 54.

⁷² Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 705.

⁷³ Stadler, *Opća metafisika ili ontologija...*, 57.

⁷⁴ Usp. *isto*, 60-68.

⁷⁵ Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 707.

⁷⁶ Stadler, *Opća metafisika ili ontologija...*, 60.

eksistencijom, znači puku mogućnost, i zove se moć objektivna, jer biće puko moguće nema stvarnosti u sebi, nego je ima samo ukoliko je predmet spoznaje i moći svojega uzroka.⁷⁷

Time se mogućnost određuje jedino u odnosu na zbiljnost, čin koji se ne da definirati,⁷⁸ a oba stanja su vezana uz nenužno, promjenljivo biće⁷⁹ koje svoju egzistenciju prima od čistog čina, »egzistencije« – Boga, početnika i vrutka svake stvarnosti i zadnjeg izvanjskog razloga nutarnje mogućnosti bića.⁸⁰ Sva su moguća bića sadržana u Božjem bistvu kao izvornom, formalnom, svršnom i tvornom uzroku.⁸¹

O najvišim kategorijama bića Stadler govori u drugom dijelu – knjizi drugoj.⁸² Zahvaljujući povjerenom bivstvu biće jest, ali način kako jest je dvostruk: o/u sebi – supstancija ili u drugome – akcident.⁸³ Imajući u vidu Aristotelov nauk, on ispituje narav supstancije koja samim tim što je »o sebi«, »nije u drugom kano u subjektu« ne znači i neovisnost o nekom uzroku.⁸⁴ Supstancija nije jedna jer postoji razlika u bistvu između Boga i stvorenja. Za Stadlera hipostaza ili podmetak⁸⁵ je potpuna supstancija i glede bistva i »egzistencije« »što opstoji o sebi posebno od drugih«, ⁸⁶ a to je osobito razumna hipostaza ili osoba kao gospodarica vlastitih čina koja odlučuje o svom djelovanju (naravi).⁸⁷

Stadler u knjizi trećoj⁸⁸ daje analizu uzroka bića braneći skolastički nauk⁸⁹ o četiri uzroka: »Uzrok tvorni (*causa efficiens*), tvarni (*materialis*), lični (*formalis*), ciljni (*finalis*).«⁹⁰ Tvorni uzrok⁹¹ »svojim stvarnim i fizičkim djelovanjem čini, da nešto novo počne bitisati.«⁹² Materija je subjekt koji se kao uzrok očituje u primanju i opredjeljenju, a forma je princip koji opredjeljuje ili je samo opredjeljenje.⁹³ Svrha kao uzrok je »ono, radi čega što biva, (...) radi čega tvor-

⁷⁷ Isto, 61.

⁷⁸ Usp. isto, 63, br. 1.

⁷⁹ Usp. isto, br. 5.

⁸⁰ Usp. isto, 67.

⁸¹ Usp. isto, 68, br. 2.

⁸² Usp. isto, 89-142; Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 708-711.

⁸³ Usp. Stadler, *Opća metafizika ili ontologija...*, 89.

⁸⁴ Usp. isto, 94-95.

⁸⁵ Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 710-711.

⁸⁶ Stadler, *Opća metafizika ili ontologija...*, 99.

⁸⁷ Usp. isto, 100-101.

⁸⁸ Usp. isto, 143-186.

⁸⁹ Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 711-712.

⁹⁰ Usp. Stadler, *Opća metafizika ili ontologija...*, 149.

⁹¹ Usp. isto, 157-170

⁹² Isto, 153.

⁹³ Isto, 171; usp. isto, 171-175. Temu hilemorfizma (usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 712-715) koju Stadler razrađuje u *Ontologiji* u govoru o uzrocima, o materiji i formi (usp. Stadler, *Opća metafizika ili ontologija...*, 171-175) u *Kosmologiji* obrađuje govoreći o tijelu u svijetu (usp. Stadler, *Kosmologija...*, 91-95; Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 713) u pobijanju stavova predstavnika atomizma i dinamizma pri čemu zauzima stav da zadnje sastavnine tijela ne mogu biti sile kako tvrde dinamisti, nego djelovanje djelatnog principa,

ni uzrok djeluje«. ⁹⁴ Na poseban način Stadler brani tvorni uzrok protiv okazionalista koji otvaraju put »idejalizmu i skepticizmu«, jer Bog je prvi tvorni uzrok, koji biću daje opstojanje, a sve ostalo su drugi uzroci i ovise o njemu. ⁹⁵ Pri suočavanju s naukom o uzročnosti D. Humea ⁹⁶ Stadler mu prigovara da od pukog iskustva treba krenuti dalje i umom uvidjeti što odnos među stvarima ⁹⁷ znači i na čemu se doista temelji, a to je da um spoznaje nešto novo čega nije bilo, a sada jest, da je stvar bila samo moguća, a nakon djelovanja uzroka jest, da opstoji. Osim što je tvorni uzrok, Bog je i svršni uzrok, jer zbog njega sve biva, on je apsolutno zadnja svrha, ⁹⁸ koja sve upravlja k sebi, svojom dobrotom i savršenošću. S obzirom na savršenost bića, stvorenje je sastavljeno, ograničeno, nenužno biće, a Bog jednostavno, neograničeno, nužno biće čiju ljepotu i sklad stvorenje odražava. ⁹⁹

3.4. Antropologija Josipa Stadlera

Stadler promatra čovjeka ¹⁰⁰ kao biće koje svoju iskustvenu razinu nadilazi jer ima duhovno počelo, razumnu dušu. Tako u prvoj knjizi svoga udžbenika *Psihologija* govori o formalnom principu – duši, u drugoj o njenom sjedinjenju s tijelom, a u trećoj o duševnim moćima, s naglaskom na razumu – za razliku od volje. ¹⁰¹ Metodološki Stadler polazi od ontološkog principa čovjeka, od duše, prema učincima, ¹⁰² tj. djelovanju duševnih moći razuma ¹⁰³ i volje. ¹⁰⁴ Razlaže dokaze za opstojnost duše, njezinu jednostavnost, tj. nesastavljenost, različitost od tijela, supstancijalnost i duhovnost, potom tumači dušu kao princip koji pokreće um i volju, a konačno i njezinu stvorenost od Boga ni iz čega, njezinu neraspadljivost te napokon besmrtnost. ¹⁰⁵ Razumna duša, supstancijalno sjedinjena s tijelom, počelo je razumnoga, osjetnoga i vegetativnog života, tj. počelo svih djelovanja čovjeka. ¹⁰⁶

---

supstancijalne forme, te dijelove, česti (atome) upravo forma spaja u jedinstvo supstancije (usp. Stadler, *Kosmologija...*, 96).

⁹⁴ *Isto*, 177; usp. *isto*, 176-185.

⁹⁵ Usp. *isto*, 163.

⁹⁶ Usp. *isto*, 165-170.

⁹⁷ Usp. *isto*, 169.

⁹⁸ Usp. *isto*, 181.

⁹⁹ Usp. *isto*, 188.

¹⁰⁰ Usp. Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 715-717; Šestak, *Hrvatski neoskolastički priručnici...*, 148-150; Lamešić, *Uloga finalnosti u shvaćanju bitka...*, 87-89.

¹⁰¹ Usp. Stadler, *Psihologija...*, 2.

¹⁰² Usp. *isto*, 3; Šestak, *Hrvatski neoskolastički priručnici...*, 150.

¹⁰³ Usp. Stadler, *Psihologija...*, 159-207; o izvoru spoznaje: *isto*, 207-255.

¹⁰⁴ Usp. *isto*, 255-277.

¹⁰⁵ Usp. *isto*, 5-55.

¹⁰⁶ Usp. *isto*, 61-68.

Stadler odbacuje neposrednu spoznaju Boga zastupljenu kod ontologa,¹⁰⁷ kao i urođenu ideju Boga. Smatra da posjedujemo spoznaju Boga iz učinaka, prema principu uzročnosti.¹⁰⁸ Riječ je o nesavršenoj spoznaji Boga jer Božje bistvo ne možemo spoznati naravnim silom. Naša spoznaja je analogna, nesavršena, jer ovisi o osjetilima, tako da apstraktnom spoznajom iz materijalnih stvari spoznajemo Božju opstojnost, imamo ideju o Bogu.¹⁰⁹

S razumskom spoznajom povezana je čovjekova požudna moć.¹¹⁰ Duša, finalistički gledano, pomoću volje teži za stvarima shvaćenim kao dobrima. Spoznaja cilja, svrhe, prethodi opredjeljenju volje za njega. Um djeluje na volju na način spoznate svrhe, ali volja u izboru ostaje slobodna s težnjom da ostvari sreću izborom dobra, konačno samoga Boga kao zadnjeg cilja. Iako je Bog neograničeno dobro, volja mu, zbog nesavršene spoznaje, može pretpostaviti ograničena dobra.¹¹¹ Ipak, ona ne mogu zadovoljiti dinamiku naravnog nagnuća volje prema savršenom dobru – Bogu, koji jedini osigurava savršenu sreću.¹¹²

3.5. Naravno bogoslovlje Josipa Stadlera

U udžbeniku naslova *Naravno bogoslovlje* Stadler, na tragu Akvinčevih pet »puteva«, izvodi dokaze o Božjoj opstojnosti. Čovjek može svojim naravnim moćima aposteriorno, iz iskustva, iz učinaka u materijalnom svijetu, spoznati da Bog postoji¹¹³ te analogno izgraditi pojam o Bogu, iako mu ne može spoznati bistvo, tj. spoznati što je Bog u samome sebi.¹¹⁴ U četiri knjige,¹¹⁵ uz dokazivanje Božje opstojnosti, bavi se Stadler Božjim bićem, njegovim unutaršnjim životom i djelovanju prema svijetu. Božju opstojnost dokazuje »metafizičkim«, »fizičkim« i »moralnim« dokazom. Metafizički dokaz polazi od svijeta u kojem su stvari koje su proizvedene, tj. »bitišu«, a to upućuje na njihovu proizvedenost od bića koje nije proizvedeno.¹¹⁶ Niz učinaka upućuje na opstojnost prvog uzroka lanca učinaka – tvorni uzrok. Činjenica da su stvari u svijetu nenužne, tj. mogu biti, ali i ne biti, govori upravo to, o potrebi postojanja nužnog bića koje ne može ne biti, nego nužno jest. Osim toga, bića svijeta svojom ograničenom savršenošću upućuju na egzistenciju bića pune savršenosti.¹¹⁷ Red u svijetu upućuje nadalje

¹⁰⁷ Usp. *isto*, 229-233.

¹⁰⁸ Usp. *isto*, 253.

¹⁰⁹ Usp. *isto*, 252-255.

¹¹⁰ Usp. *isto*, 255-277.

¹¹¹ Usp. *isto*, 270.

¹¹² Usp. *isto*, 274.

¹¹³ Usp. Stadler, *Naravno bogoslovlje...*, 1.

¹¹⁴ Usp. *isto*, 6-8.

¹¹⁵ Usp. Lamešić, *Uloga finalnosti u shvaćanju bitka...*, 83-87; Josipović, *Josip Stadler – neoskolastički filozof...*, 718-720.

¹¹⁶ Usp. Stadler, *Naravno bogoslovlje...*, 26-27.

¹¹⁷ Usp. *isto*, 30-32.

na razumnog, mudrog Ureditelja.¹¹⁸ Unutarnji red, zakon ljudskog duha, razuma i volje, koji se očituje u savjesti kao zakon dobra i poziva da ga se držimo, upućuje naposljetku na osobnog Zakonodavca.¹¹⁹

Govoriti o Božjem bistvu i njegovim svojstvima,¹²⁰ smatra Stadler, moguće je tek u okvirima ljudske ograničene i nesavršene naravne spoznaje koja može zaključiti da je Bog jedan, transcendentan, osoban, da je jednostavno, savršeno, neograničeno, neizmjereno, nepromjenjivo i vječno biće. Ipak, spoznati njegovo bistvo pripada tek vrhunaravnoj spoznaji pomoću Božjeg svjetla.¹²¹ Božje unutarnje djelovanje temelji se na Božjem životu, znanju, volji i blaženstvu.¹²² Ono se odnosi na spoznaju kojom Bog spoznaje vlastito bistvo, sebe kao neizmjereno dobro i ljubav, a to se očituje i u njegovu izvanjskom djelovanju u svijetu.¹²³ Bog, kao stvoritelj bića, stvaranjem i uzdržavanjem djeluje na njihovu egzistenciju, sudjelovanjem na njihovo djelovanje, a providnošću na svrhu.¹²⁴ Ističući tu etičku dimenziju¹²⁵ svrhovitosti Stadler brani Božju dobrotu kojoj teže sva bića.

3.6. Finalistička crta filozofije Josipa Stadlera

Nasuprot modernističkom nauku Stadlerova vremena, a danas postmodernističkoj filozofiji¹²⁶ koja iznosi kritiku cjeline stare slike svijeta, bitka kao temelja svega, pojedinca kao subjekta, konačne svrhe bića i povijesti kao uporišta zapadne metafizike, neoskolastici predstavljaju vlastitu filozofiju. U njoj se ističe neistražena finalistička dimenzija. Naime, modernističke i postmodernističke kritike konvergiraju relativiziranju teleologije. Pri tome, svijet, biće, čovjek i povijest, nakon što im je poljuljan i uklonjen temelj – Bitak, dezorijentirani su i relativizirani nijekanjem svrhe, što vodi u besmisao. Uočavajući posljedice tih stavova hrvatski neoskolastici ih argumentirano odbacuju. Smatraju da povijest, stvarnost, svijet, biće i čovjek ne može po naravi djelovati bez svrhe, jer je ona utkana u temelj njihova bitka. Biće se ostvaruje u težnji prema svrsi, koja ga privlači k sebi i ostvarujući je postiže smisao postojanja. Čovjek kao razumno-

¹¹⁸Usp. isto, 32-35.

¹¹⁹Usp. isto, 35-37

¹²⁰Usp. isto, 64-177.

¹²¹Usp. isto, 166-172.

¹²²Usp. isto, 178-289.

¹²³Usp. isto, 298-328.

¹²⁴Usp. isto, 303-304.

¹²⁵S obzirom da Stadlerova *Etika* nije pronađena T. Jozić na temelju njegovih poslanica skicira njena obilježja (usp. Tomislav JOZIĆ, Moralne teme Stadlerovih poslanica, u: Jurišić (ur.), *Josip Stadler...*, 615-629). Stadler se vodi temeljnim etičkim zakonom poštivanja Boga i čovjeka (usp. isto, 616), podiže moralnu svijest i izgrađuje moralne vrednote u narodu na temelju vjere i istine čemu je izvor Bog (usp. isto, 618), upozorava na misterij zla i dobra kojemu je orijentir zadnja svrha, Bog. Društveni i politički život treba temeljiti na Božjem zakonu, čiji je odraz dvostruka zapovijed ljubavi koju treba pretočiti u djelo (usp. isto, 619).

¹²⁶Vidi Lamešić, *Uloga finalnosti u shvaćanju bitka...*, 309-322.

voljno biće u dinamizmu vlastite naravi, u dnu vlastitoga bitka otkriva vlastitu svrhu, čisti bitak – Boga.

U analizi finalnosti u nauku o bitku kod Stadlera¹²⁷ ističe se dominantna uloga posljednje svrhe, Boga kao Tvorca – tvornoga uzroka, u bitku bića, u njegovoj biti¹²⁸ već samim stvaranjem, ali i providonosnim usmjeravanjem bića prema sebi. Ta je ontološko-teodicejska okosnica utkana u čitav svijet te se očituje u redu u svijetu čiji je cilj Bog kao konačna svrha. Ona je ujedno i temelj moralnoga života jer je utkana u sam bitak čovjeka.¹²⁹ Čovjek može spoznati zadnju svrhu razumom, aposteriorno, analogno, nesavršeno, i voljom je slobodno izabrati.¹³⁰ Ne može spoznati samu Božju bit jer takvo gledanje, spoznaju, imaju tek blaženi u nebu. Tim nacrtom nauka o finalnosti u bitku, ne razrađujući ga sustavno, nego obrađujući svoje filozofske traktate, Stadler daje početni smjer promišljanja o toj temi u čemu se nalazi njegov značajan poticaj razradi finalističke problematike.

Zaključak

Proučavajući život, filozofiju i djelovanje Josipa Stadlera uočava se njegova iznimna važnost u teškim povijesnim okolnostima austro-ugarske vladavine u Bosni i Hercegovini. Stadler je djelovao u skladu s načelima koja iznosi u svojim filozofskim traktatima, pri čemu su njegove okosnice vjera i Crkva, tj. Bog koji ga šalje i ljudi kojima je kao nadbiskup poslan ojačati vjeru i čudoređe u tim teškim političkim, društvenim i kulturnim okolnostima. Na svim navedenim područjima neumorno je utirao put novim generacijama obasjan vjerom i čvrstim moralnim načelima. Na uzburkanoj povijesnoj vjetrometini, uz udare modernističkih, liberalnih i sekularnih svjetonazora, ali uvijek svjestan vlastitog izvora – Tvorca svega i gledajući u smjeru Konačne svrhe kao svjetionika i fokusa u svojoj filozofiji, nastojao je Stadler znanstveno, kulturno, politički i socijalno prosvjećivati narod kojem je kao nadbiskup služio. Stadlerov politički doprinos, osobito glede HNZ i HKU, otvoren je za raspravu, ali svakako značajan za prilike onoga doba u BiH.

Stadlerov znanstveni doprinos očituje se, prije svega, u njegovu znanstvenom, filozofskom djelovanju na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a zatim u njegovom stvaranju udžbenika teologije i filozofije. Osobito je priznat Stadlerov doprinos u stvaranju filozofskog jezičnog pojmovlja na hrvatskom jeziku.

---

¹²⁷Usp. *isto*, 248-253.

¹²⁸Usp. *isto*, 65-89.

¹²⁹Usp. *isto*, 69-83.

¹³⁰Usp. *isto*, 83-89.

Kata Lamešić*

The Life, Activity and Philosophy of Josip Stadler

Summary

In the article the author presents a draft of the first Archbishop of Vrhbosnia and the neo-scholastic philosopher J. Stadler's life as well as his social, cultural and political activity and philosophy. The first part presents important biographical data of J. Stadler's life. In the second part the author highlights J. Stadler's significant social, cultural and political contribution in Bosnia and Herzegovina. Based on Stadler's philosophical works, in the third part the author gives a draft of his neo-scholastic philosophy: cognitive, cosmological, ontological, theodicy, psychological – anthropological and ethical topics. At the end of the article, the author briefly highlights the unexplored, finalist dimension of Stadler's philosophy, which is also present in his life and work.

Key words: Josip Stadler: cultural, political and social activity, life, philosophy.

(na engl. prev. Kata Lamešić)

---

* Kata Lamešić, PhD, University of Zagreb, Faculty of Philosophy and Religious Studies; Address: Jordanovac 110, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: kata.lamesic@gmail.com.